
V I C E N T S I M B O R R O I G

LLORENTE,
«LA OPINIÓN»
I LA RENAIXENÇA

1. TEODOR LLORENTE, DIRECTOR DE «LA OPINIÓN»

El diari «La Opinión» naixia el 15 de juliol de 1860, fundat i dirigit per Luis de la Loma Corradi i Mariano Carreras González, els quals li marcaren una línia liberal progressista que acabaria, després de diverses dificultats governatives i econòmiques, per obligar-los a vendre'l al banquer José Campo, un dels homes forts de l'economia valenciana, que comprà el diari el febrer de 1861 per convertir-lo en plataforma propagandística de la seua ideologia i dels seus interessos materials.

Per al gir radical de la línia ideològica de «La Opinión» el seu propietari contractà el joveníssim Llorente, 25 anys, que acomplí a la perfecció la tasca de convertir el diari en el portaveu conservador, alhora que el dotava dels més recents avanços informatius, com ara l'aprofitament del servei de telègraf per a la informació quotidiana. En les mans de Llorente «La Opinión» assolí un públic lector nombrós per a les idees conservadores i alhora fou la plataforma adequada per al seguiment dels negocis del seu propietari, José Campo. Però també «La Opinión», i vet ací el nostre encuriosiment, ens resulta interessant per la personalitat del seu director, Teodor Llorente, el líder i senyor indiscutible de la Renaixença valenciana. I efectivament «La Opinión» es va mostrar sensible i va recollir una sèrie de dades i opinions sobre aquells moments inicials del moviment renaixencista. De la mà de Llorente «La Opinión» esdevé des de primeries de 1861 al 30 de gener de 1866 —al dia següent apareix amb el títol de «Las Provincias», propietat ja del mateix Llorente— el banc de dades més interessant per a la investigació del naixement, de les primeres passes de la Renaixença valenciana, que són l'objectiu del present estudi.

2. LA PRESENCIA POÈTICA DE LLORENTE I DE QUEROL A LES PLANES DEL DIARI

Un primer aspecte interessant a investigar és justament la previsible presència de Querol i de Llorente a les planes del diari que ell mateix dirigia. És a dir, un hom espera de trobar a «La Opinión» la plataforma difusora de les primeres poesies renaixencistes dels dos *chefs de file* valencians. Ara bé, el resultat de l'estudi del diari no és massa gratificant: durant els cinc anys de vida quotidiana només veié la llum a les seues planes un sol poema en català, obra del seu director Teodor Llorente.⁽¹⁾ I no és perquè el diari es mostràs poc receptiu a la poesia, perquè les seues planes hi donaren cabuda assídua, però de poesia escrita en castellà. Tant Llorente com Querol, entre d'altres, publicaren —sobretot el primer— una molt considerable mostra de la seua obra poètica en castellà, des de poesies originals fins a les traduccions, primícies que tot seguit veurién l'edició en llibre, com és el cas de la traducció de «El corsario», de Byron, treball conjunt dels dos amics.

Així, doncs, el contrast d'aparició a les planes del diari de poesia en castellà i en català és senzillament abismal. Per què? Per què una magnífica plataforma difusora com un diari en mans del cap de la Renaixença valenciana restava tan infrausada per a la causa? Només n'hi ha dues explicacions: o bé perquè els renaixencistes valencians —incloent-hi Llorente i Querol—, després de l'isolat certamen del 1859, no s'animaven a escriure en català, o bé perquè Llorente creia imprudent de cara als seus lectors de publicar massa poesia «llemosina», i per «massa» hem d'entendre, no hi ha més remei, més d'un poema durant cinc anys. La primera hipòtesi s'esvaeix de seguida tan sols amb el repàs de l'obra d'aquests dos poetes. Si bé de Vicent W. Querol no cal esperar un gran nombre de poemes redactats fins al gener de 1866, car la seua producció total és increïblement minsa (només 11 poesies en català al llarg de la seua vida), encara hom hauria pogut presentar als lectors els tres poemes de 1859 «A l'Esperansa», «Què serà?» i «A la Fe» i potser fins i tot el hui perdut «A València»⁽²⁾ de 1856-57, en el benentès, és clar, que Querol no renunciàs a publicar-los per creure'ls immadurs; al contrari, almenys de Teodor Llorente ja trobem fins a la mateixa data 11 poemes: «L'amor del poeta» (1855), «Ple de sospirs el pit» (1856), «Aparició», «Mon trist caminar» i «La poesia» (1857, publicades, les dues primeres amb certesa i l'última segurament —o aquesta o «Ple de sospirs el pit»—, a les planes de «El Conciliador», que dirigia Pasqual Pérez i Rodríguez), «A mon amic el poeta don Antonio Aparici» (1858, publicada a la revista «Las Bellas Artes» el 15-VII-1858), «La nova era» i «Ensòmit» (1859, la primera és la poesia amb què Llorente guanyà un «alelí d'or» als aïllats Jocs Florals d'aquell any i la segona va ser presentada a l'Homenatge de El Liceo

(1) Cal advertir que m'ha resultat impossible de consultar una col·lecció completa de «La Opinión» i és per tant factible —encara que ho crec improbable— que aparegués alguna altra poesia en un dels exemplars no localitzats, la qual cosa a més a més tampoc no canviaria els percentatges i les valoracions conseqüents.

(2) Vegeu Lluís GUARNER, «Pròleg» a Vicent W. QUEROL, *Rimes Catalanes*, Eliseu Climent, editor, València, 1980, pp. 18-24. He copiat els títols tal com els transcriu Guarnier.

a la poetessa cubana Gertrudis Gómez de Avellaneda), «¡Vint-i-cinc anys!» (1861, amb què guanyà un accèssit a la flor natural dels Jocs Florals de Barcelona de 1862), «València i Barcelona» (1864, publicat al «Diario de Barcelona») i «Als poetes de Catalunya» (1865, publicat al *Calendari Català*).⁽³⁾ Però, és clar, no sols hi havia la possible oferta poètica de Llorente i de Querol, també cal tenir present la resta de companys integrants del primer nucli renaixencista valencià: Jacint Labaila, que el 1868 ja recull en el seu llibre *Flors del meu hort* la seua poesia primerenca, o Rafael Ferrer i Bigué, que ja el 1866 va publicar el poema *Les tres germanes*, etc. Sense oblidar tampoc els poetes anteriors a l'aparició del grup de Llorente, com ara Benet Altet i Ruate, Pasqual Pérez i Rodríguez, Joan Antoni Almela.⁽⁴⁾ I encara també hauria pogut recórrer als poetes de Catalunya i les Illes si volia aprofitar «La Opinió» com a plataforma de la causa renaixencista.

Però no fou així. Com ja he advertit línies més amunt, només aparegué un sol poema en català en el quinquenni de vida del diari: «¡Ventidós anys!», aparegut en el núm. 527, de l'11 de gener de 1862, publicació que permet d'aclarir una flagrant incongruència d'un dels poemes llorentins ja citat: «¡Vint-i-cinc anys!» En l'edició de la poesia completa de Teodor Llorente a cura de Lluís Guarner, que he citat a la nota 3, apareix a la fi d'aquest poema la data del 7 de gener de 1858,⁽⁵⁾ mentre a la nota 109 del mateix llibre el responsable de l'edició apunta que aquest poema és datat del 1861 i premiat als Jocs Florals de Barcelona de l'any següent amb un accèssit a la flor natural,⁽⁶⁾ de manera que d'una banda hom assenyala com a data de naixença el 1858 i d'altra, el 1861. I encara més, si Llorente va nèixer el 1836, l'any 1858 era impossible que comptàs amb els vint-i-cinc anys que afirma el poema. La solució de l'aparent atzucac és ben senzilla: Llorente va escriure l'any 1858 el poema «¡Ventidós anys!», que és el publicat, amb aquest títol, a «La Opinió», mentre que el poema citat «¡Vint-i-cinc anys!» de 1861 no és més que el simple canvi de vint-i-dos per vint-i-cinc, que eren els anys que tenia Llorente el 1861, quan va decidir que presentar-lo als Jocs Florals barcelonins. És exactament el mateix poema amb el sol canvi del títol.

La deducció, òbvia al meu parer, de l'interrogant plantejat a l'inici d'aquest punt és que Llorente no veia encara un «mercat» per a la poesia renaixencista a la València immediatament posterior a la celebració del certamen poètic del 1859. Judici que corrobora la no continuació del certamen, a diferència de Barcelona, fins l'any 1879, en què fructifiquen els esforços de l'incansable Constantí Llobart. El desfasament de la Renaixença al País Valencià s'enceitava; alhora que diluïa les esperances en un ferm moviment que la continuada obra dels anys anteriors feia preveure.⁽⁷⁾

(3) Vegeu Lluís GUARNER en Teodor LLORENTE, *Poesia valenciana completa*, Eliseu Climent, editor, València 1983 les notes als poemes publicats a les pp. 299-304, 441-460 i 467-468. He copiat els títols tal com els transcriu Guarner.

(4) Els interessats a conèixer els poetes valencians anteriors a l'aparició del grup de Llorente poden consultar el meu llibre *Els orígens de la Renaixença Valenciana*, Institut de Filologia Valenciana, Monografies i assaigs 3, València 1980, en especial pp. 90-152.

(5) T. LLORENTE, *op. cit.*, p. 460.

(6) T. LLORENTE, *op. cit.*, p. 508.

(7) De nou recomane la consulta del meu llibre citat a la nota 4 per als interessats a conèixer les dades en què em base per a la meua afirmació sobre les activitats pre-renaixencistes.

3. «LA OPINIÓN» I LA RENAIXENÇA A CATALUNYA

Al costat de la publicació de poemes, de l'escassa publicació de poemes renaixencistes que acabem d'estudiar, també era esperable una bastant assídua presència dels esdeveniments de la Renaixença a Catalunya. Però tampoc en aquest aspecte «La Opinión» no es mostra més prolífica. Tan sols apareixen quatre notícies referents al ressorgiment català, dues d'aquestes referides a la mort de B. C. Aribau.

Al número 790, de l'1 d'octubre de 1862, a la «Sección Local: Gacetilla» podem llegir una breu nota amb la comunicació de la mort del capdavanter de la Renaixença. I dos números després, al 792, del 3 d'octubre de 1862, a la mateixa secció apareix una «Necrología», on se'ns insisteix a adjudicar-li el mèrit d'iniciador del ressorgiment literari:

«... el erudito escritor y elegante poeta, que cuando el noble y querido idioma de nuestros padres era desdeñado en el mundo literario, dio la señal de su renacimiento, a la que ha contestado de una manera tan brillante Cataluña, y también en algún modo Mallorca y Valencia, aunque tengamos que lamentar que nuestra ciudad marche la última en esta obra de restauración literaria».⁽⁸⁾

I hom l'acaba amb la reproducció del celebèrrim poema d'Aribau.

Molt més llarg, i alhora el més interessant sense cap dubte, és l'article «Literatura catalana. Calendari català pel any 1865. Col·leccionat i publicat per Francesch Pelayo Briz», publicat a la secció «Variedades» del núm. 1.722, del 20 d'abril de 1865. En realitat no és un article escrit a posta per a «La Opinión» pel seu director, sinó que aquest es limita a reproduir un article seu publicat a «El Museo Literario».

Comença marcant la gran transcendència de la restauració de la literatura catalana i el paper definitiu que hi ha jugat Aribau. A continuació recorda les primeres passes del moviment:

«El verdadero renacimiento de la literatura catalana, el movimiento popular que hoy aparece tan brillante, ha nacido con los «Juegos florales de Barcelona». Verdad es que con gran anterioridad había publicado el poeta Rubió su célebre «Gayter del Llobregat» y había comenzado el erudito Aguiló sus estudios sobre la historia literaria de Cataluña, trabajos que con los del incansable escrutador de antigüedades don Antonio Bofarull y otros distinguidos literatos, prepararon el camino. Pero desde que en 1858 [sic] se establecieron los «Juegos florales», para premio y estímulo exclusivo de la poesía lemosina, apa-

(8) En aquest i en tots els textos que cite només he regulat l'accentuació i la dièresi.

reció la pléyada de jóvenes poetas que hoy la cultivan, y el público catalán se apasionó de ella, con ese vivo amor que profesa a las glorias patrias.»

Destaca el paper de les antologies col·lectives *Los trovadors nous* i *Los trovadors moderns*, i l'obra personal de J. Rubió i Ors, de Víctor Balaguer, de Francesc Bartrina, d'Enric Girbal i de Francesc Pelai Briz.

A continuació esbossa l'evolució cronològica del moviment: en primer lloc apareix la poesia lírica, acompanyada també de la música dels cors de Clavé. Després ha arribat la novel·la (Antoni Bofarull) i el teatre (Damas Calvet, Francesc de Salas Vidal), que malauradament compta amb un càncer anomenat Serafí Pitarra, estigmatitzat per explotar el mal gust del *vulgus* amb obres sense cap vàlua literària.

I a partir d'ara dedica les dues terceres parts restants de l'article a parlar del *Calendari català* de Francesc Pelai Briz. Llorente hi fa un repàs de la nòmina de col·laboradors —entre els quals es troba ell mateix— tot destacant un contrast ideològic que no se li escapa: Víctor Balaguer és l'únic que «inspirado en la “Musa social” de su tocayo Víctor Hugo» canta el porvenir, car la majoria dels poetes catalans son «adoradores del melancòlico ocaso de las antiguas glorias de su patria». Però en tots aquells poetes veu Llorente una unitat d'acció per la causa renaixencista i la renovació literària:

«Vemos, pues, que variando bastante las formas y aún las tendencias de estos poetas, hay en todos ellos cierta unidad de pensamiento, que da un carácter determinado, un sello de verdadera originalidad a la Musa catalana. No la desdeñemos porque vista el traje popular, ni porque sean añejas sus inspiraciones; en ese culto a lo pasado, en ese rebuscado amor a lo sencillo, pueden hallar los ingenios superiores frescos manantiales de ingenua poesía, que regalen el gusto cansado del insípido gongorismo de los pretenciosos y rimbombantes versificadores de nuestra época.»

Poesia que contrasta amb l'artificiositat en voga al Madrid coetani, contrast que destaca Llorente en comparar un poema que Marià Aguiló escriu «con la pluma de Teócrito» mentre «torturan en Madrid el ingenio los vates de la gacetilla para deslumbrar la imaginación con los fuegos artificiales de su poesía de relumbrón».

Acaba l'extens article amb el record de la «poesía verdaderamente hermana» provençal, que amb la «llemosina» es troba en una «común reflorescencia». I, és clar, conclou amb una consideració inevitable: el desig i l'espe-

rança que els poetes catalans no polititzen la Renaixença. Però d'açò, ja en parlarem més avant en un apartat específic.

L'última referència a l'evolució del moviment renaixencista a Catalunya és una molt breu nota sobre l'aparició del llibre de Francesc Bartrina *Las roselletas*, que es publicà en el número 1.873, del 19 de setembre de 1865.

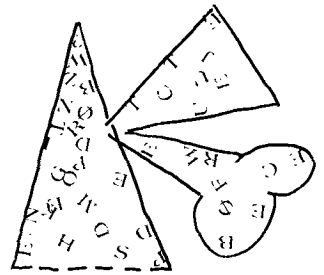
També a la fi d'aquest apartat la conclusió es presenta òbvia: «La Opinión», dirigida per Llorente —no ho oblidem—, no mostra precisament una manifesta sensibilitat pels episodis de la consolidació definitiva de la Renaixença «llemosina» a Catalunya. Només les dues notícies gairebé obligades de la mort d'Aribau, una notícia quasi intranscendent sobre la publicació d'un recull poètic menor i un sol article d'extensió i contingut interessant, però que ni tan sols havia escrit per a «La Opinión», sinó que va ser simplement aprofitat, per a reproduir-lo, un treball publicat, com ja sabem, a la revista valenciana «El Museo Literario»; és a dir, adreçat en l'origen a un altre públic que els lectors del diari per ell dirigit. S'imposa, doncs, una altra vegada la deducció que la Renaixença a València travessava un «impasse» immediat a la celebració del certamen poètic del 1859, fruit aïllat, al contrari que el paral·lel barceloní.

4. LA PROBLEMÀTICA DEL NOM DE LA LLENGUA A LES PLANES DE «LA OPINIÓN»

El nom de la llengua, és a dir, com calia anomenar la llengua comuna a catalans, valencians i baleàrics ha estat segurament la qüestió més delicada, gairebé un tabú al País Valencià des del segle xv ençà. Encara hui dia, cue-teja amb plena vigoria.

És així ben interessant de conèixer la postura de Llorente tal com la podem descobrir a través de les planes de «La Opinión», just en els anys inicials de la Renaixença.

Potser d'antuvi caldria recordar breument l'opinió global de Llorente al llarg del temps. Ell exemplifica com a millor model el capteniment dels renaixencistes valencians —i en açò coincidirien tant els cultistes com els populistes— respecte al problema onomàstic esmentat. Ell, persona culta que era, no podia deixar de saber la veritat científica, que el nom de «llemosí» era un concepte filològicament incorrecte, per a substituir l'únic nom seriosament indefugible: català. Però en aquest punt, tan de prop relacionat amb la «politització» de la Renaixença, Llorente tingué bona cura d'usar convenients circumloquis. Mai no ha dit amb la senzillesa i naturalitat que hom podria esperar que el valencià és una variant d'una única llengua: la catalana; com sí que s'hi va atrevir —l'únic— el seu amic Vicent W. Querol, que titulà *Rimes catalanes* el conjunt de poemes renaixencistes que publicà al costat dels poemes en cas-

tellà al seu llibre *Rimas*, de 1877. Però Querol vivia a Madrid i no es veia obligat a participar tan directament en la segregació d'una ideologia conservadora, finalitat irrenunciable per a Llorente i el seu grup cultista. Tampoc, és obvi, no podia negar Llorente l'evidència de la unitat lingüística, de manera que en les seues declaracions comprovem una progressiva clarificació de conceptes des de les equívokes manifestacions inicials fins a les més valentes i clares manifestacions dels darrers anys de la seua vida, tot i defugir sempre la contundència. Així en aquestes últimes declaracions resol el problema de la identitat lingüística parlant de la unitat del nivell literari entre català, valencià i balearic, però evitant d'establir la relació llengua-dialecte entre tots tres. Les seues afirmacions més diàfanen en aquest sentit les hem de buscar en l'article «El movimiento literario en Valencia en 1888», en una carta de 1908 a l'aleshores jove escriptor Eduard López-Chavarri i al pròleg de 1910, un any abans de la seua mort, per al tractat *Ortografía valenciana clásica*, de Josep Nebot i Pérez.

En el primer diu textualment:

«El autor de *Mireya* y de *Calendau* les ha dado un diccionario preciosísimo. Tendríanlo también los catalanes, si otro poeta eminente y erudito lengüista [sic], mi amigo y maestro don Mariano Aguiló, se decidiera a dar a luz el estimable caudal que para esa obra acopió con diligente celo. Este diccionario catalán sería, a la vez, diccionario valenciano; pues cree el docto Aguiló (y yo soy de su opinión) que en Catalunya, Valencia y Mallorca, no ha de haber más que una lengua literaria, a cuya unidad no afecten las variantes de sus vulgares dialectos.»⁽⁹⁾

En el segon cas no és més explícit, tot i tractar-se d'una afirmació feta en una carta particular:

«Yo he sido siempre contrario a los que han querido hacer del valenciano un coto redondo, bien cerrado, exagerando las diferencias que hoy separan nuestra lengua de la catalana. Literariamente no había más que un idioma en Cataluña, Valencia y Mallorca, y debemos tender a restablecer esa unidad.»⁽¹⁰⁾

(9) T. LLORENTE, *El movimiento literario en Valencia en 1888*, dins *La España Moderna*, de Madrid, núm. 1 i reproduït a *Almanaque de "Las Provincias" para 1890*, p. 71.

(10) *Epistolari Llorente*, III, Barcelona, 1936, p. 257.

I, per fi, l'any 1910 torna a repetir en la seua declaració definitiva idèntics conceptes: la unitat de la llengua de Catalunya, País Valencià i les Illes:

«Por otra parte, espíritus reflexivos han pensado que siendo dialectos diferentes de un mismo idioma la lengua que se habla en Cataluña, Mallorca y Valencia, y que dentro de cada una de estas regiones aún se divide en lo que pudiéramos llamar subdialectos, el lenguaje literario pudiera y debiera ser único para estos países, como lo fue en los siglos en que más floreció.»

I, encara més, podem comprovar la tebiesa amb què ataca els disbarats de l'increïble Nebot:

«Nebot [...] proclama nuestra independencia lingüística, y califica de tan grave herejía el *catalanizar* el valenciano, como el *castellanizarlo*.

No he de entrar yo ahora en el examen de esta cuestión, que exigiría largo estudio, hago constar la actitud que en ella adopta el amigo Nebot, porque influye necesariamente en su concepto de la ortografía valenciana, asunto exclusivo de su nuevo trabajo gramatical.»⁽¹¹⁾

Però uns anys abans Llorente no havia dubtat d'incorporar-se —i ardorosament— al corrent llemosinista, com els restants companys de la Renaixença valenciana que s'agafaren al famós «llemosí» en un intent cada vegada més desesperat d'evitar al preu que fos el nom de català, i, per consegüent, la realitat d'una llengua, la de Catalunya, d'on procedia el parlar valencià. La defensa d'una pretesa llengua llemosina clàssica, d'on derivaren el català, el valencià i el baleàric actuals, hem de reconèixer que eliminava el problema, si n'oblidàvem, és clar, l'absoluta falsedat lingüística. Però és el cas que açò no ha semblat importar gaire als nostres renaixencistes, que per pura ignorància —cas, probablement, del grup populista— o per xovinisme, pressió ambiental o més simplement per coherència ideològica —grup cultista— havien de rebutjar l'evidència científica. Així, doncs, el Llorente de la primera època no perdia oportunitat de remarcar el seu criteri onomàstic llemosinista contra l'opinió basada en la raó filològica dels renaixencistes de Catalunya, que des dels estudis de 1861 de Milà i Fontanals havien resolt el problema de la partició dialectal del català, a la branca occidental del qual pertanyia el parlar valencià.

Aquesta era la postura de Llorente l'any 1865:

«Don Francisco Bartrina [...] ha publicado una colección de *albadas* y de *pastorellas* que titula LAS ROSELLETAS en un elegante

(11) T. LLORENTE, «Pròleg» a J. NEBOT I PÉREZ, *Ortografía valenciana clásica*, València, 1910, pp. 7-8.

volumen cuyas páginas son demasiado breves para los amantes de la renaciente literatura *lemosina*, como decimos nosotros, y *catalana*, como quieren nuestros vecinos de allende el Ebro.»⁽¹²⁾

Opinió que seguirà mantenint Teodor Llorente al llarg dels anys en un intent desesperat de trobar una solució de compromís impossible, com podem verificar en aquesta afirmació paradigmàtica de l'any 1868:

«lo que aquí se llama la lengua catalana, a la que se nos permitirá a los valencianos apellidar lemosina, siguiendo nuestra antigua costumbre.»⁽¹³⁾

O si ho prefereixen més clar encara, dos mesos més tard, un editorial de «Las Provincias», sense dubte escrit per la ploma del seu director Teodor Llorente, tot i reconèixer, que el nom de «llemosina» no és científicament acceptable, defensa que és en canvi avalat per l'ús consuetudinari:

«En estas materias el uso es el supremo legislador, y es algo ocasionado a aparecer pretencioso [...] el propósito de enmendar la plana al pueblo en estos puntos y forzarle a admitir novedades que le repugnan.»

I a continuació exposa amb deteniment la seua concepció lingüística:

«Consta esta de tres ramas, cada una de las cuales tiene su nombre especial, lengua catalana, lengua valenciana y lengua mallorquina. ¿Cómo llamaremos al conjunto, a la matriz? “La Montaña” dice que le es igual que se le dé cualquiera de estos nombres, pero no usa más que uno, el de lengua catalana. ¿Admitirán este nombre los valencianos y mallorquines? No, porque además de repugnarles esa supremacía que otros se atribuyen, no pueden consentir que se confunda con el dialecto catalán el suyo, que es distinto. Hay necesidad, pues, para evitar confusión, de que exista otro nombre, que comprenda los tres dialectos de la lengua común que se habla desde los Pirineos hasta Elche, y no hemos de inventar una palabra nueva y exótica, teniendo a mano una admitida y sancionada por los principales escritores y por el uso vulgar.

Permítanos, pues “La Montaña de Montserrat”, que continuemos llamando al idioma de Ausias March y de Raimundo Lulio, “lengua lemosina”».⁽¹⁴⁾

(12) *Poesía catalana*, dins «La Opinión», núm. 1873, 19-IX-1865.

(13) «Las Provincias», 5-V-1868. Citat per Rosa MONLLEÓ PERIS, a *El sector moderat de la Renaixença Valenciana. Anàlisi de la seua posició ideològica a propòsit d'un debat suscitat al setembre de 1868*, treball encara inèdit, en procés de publicació a les *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença* (Barcelona, 18-22 desembre 1984).

(14) «Las Provincias», 25-VIII-1868. Citat per R. MONLLEÓ PERIS, *loc. cit.*

No cal ni dir que en idèntics mots s'expressaren els companys de Llorente, com ja han destacat Alfons Cucó i Rosa Monlleó.⁽¹⁵⁾

És, doncs, fàcilment deduïble que no és una mera casualitat que aquestes reticències a acceptar el nom de llengua catalana vagen al costat, com en el punt següent veurem, de la contumaç defensa de l'«apoliticisme» de la Renaixença.

5. LES PRIMERES MANIFESTACIONS EN DEFENSA DE L'APOLITICISME DE LA RENAIXENÇA

Ja hi som. Vet ací la qüestió bàsica per a entendre i explicar la neulida trajectòria de la Renaixença al País Valencià: la defensa de l'apoliticisme del moviment.

En efecte, Llorente i el seu grup cultista-conservador es dedicaren a una lluita acarnissada contra qualsevol intent, per tímid i «poètic» que fos, de polititzar la Renaixença. O millor dit, de dotar la Renaixença d'una ideologia nacionalista reivindicativa, com s'esdevenia Sènia amunt, perquè el grup llorentí no deixava de polititzar la Renaixença, però en una línia antinacionalista seguidora de les directrius del partit conservador espanyol al qual pertanyien i per les llistes dels quals eixien diputats «muts» a Madrid, muts per a tot i en especial per a les reivindicacions nacionals del País Valencià. No es tractava, doncs, de no polititzar la Renaixença, sinó de seguir la «seua» política, que, així són les coses, era per essència contrària al ressorgiment que pretenien fer triomfar.

La croada contra l'aprofundiment ideològic i polític de la Renaixença l'enceta Llorente molt aviat. L'any 1865, mentre per una banda dedica un sonet, en castellà, a la reina Isabel II lloant el seu benefactor mandat:

Llegó tras la tormenta, la bonanza,
Y roto del futuro el negro arcano,
La España en ti su anhelo soberano
Logrado, Reina bienhechora, alcanza.⁽¹⁶⁾

just només tres anys abans que el poble espanyol la destronàs per tot el contrari, de l'altra banda, un parell de mesos després, Llorente des de les planes de «La Opinión» disparà el primer i contundent avís als «germans» catalans:

«Esta comunidad de recuerdos, lleva consigo una afinidad de tendencias, y nosotros aplaudimos esa alianza literaria entre todos los descendientes de los antiguos trovadores. Pero ¿en esa restauración

(15) A. Cucó, *Valencianisme polític. 1874-1936*, Col. Garbí 2, València, 1971, pp. 17-18. R. MONLLEÓ PERIS, *loc. cit.*

(16) «A S.M. la Reina», sonet que Llorente li escriu «con motivo de la generosa cesión al Estado de la mayor parte del patrimonio de la Corona», publicat primer a «El Museo Literario» i després a «La Opinión», núm. 1671, 28-II-1865. Tanmateix tres anys després Llorente saludava amb entusiasme des de «Las Provincias» la Revolució del 1868 («Las Provincias», 30-IX-1868, citat per M.ª C. GUALBERTO DANZA, *Teodoro Llorente y los problemas de su tiempo*, «Saitabi», XVIII, p. 129).

literaria va envuelta alguna aspiración política? “Qui llengua té a Roma va” es el lema del «Calendari català» ¿Cual es la Roma de nuestros vecinos del Principado? Creemos que el buen sentido práctico que caracteriza a los catalanes no se dejará seducir por las trasnochadas fantasías de algunos soñadores que pudieran hacer de la poesía “que guía a los pueblos en la vía del progreso” según Balaguer, un elemento de retroceso a situaciones gloriosas un día, pero imposibles hoy.»

I acaba amb l'ajut d'uns versos de Frederic Mistral:

«porque como dice Mistral
En fin a la mar fan que toumbe lou rieu,
y por eso, obedeciendo a las leyes de la unidad nacional,
Li provencau flamo unanimo
Sian de la grando Franco, e ni court ni constié
Li catalan, ben volontié,
Sias de l'Espagno magnanimo».¹⁷

Encara el mateix any 1865 Llorente publica un poema, «Als poetes de Catalunya», on reprèn, ara en vers, idèntic missatge que abans havia proclamat des de «La Opinió»:

Mes no vullgau que tornen de nou los antics segles,
puix morts estan per sempre los Jaumes i els Borrells;
en los seus fets gloriosos busquem lliçons i regles,
i en compte de plorar-los tornem-se dignes d'ells.

Dels venerats sepulcres no remogam les cendres;
deixem dins d'ells l'espasa, que el temps ja rovellà;
i oixcam, perquè tal volta més clars deixen entendre's
allí los sants oracles del dia de demà.⁽¹⁸⁾

Aquest poema, que es publicà al *Calendari Català*, i l'article anterior van ser replicats l'any següent per Víctor Balaguer al seu llibre *Esperansas y Recorts*

«Sia la ques' vulla la Roma dels poetes catalans, pus que de patriòtisme y de progrés se tracta sols, deixe'l Sr. Llorente que prosegueixen son camí, y ajúdels a seguirlo lo poeta valencià que tant asentiment té entre'ls seus [...]. Si hi ha alguna aspiració política en ells, com tem lo Sr. Llorente, mentras sia aspiració de progrés, noble, entusiasta, generosa, gloriosa, patriòtica, fraternal, bona ha d'ésser per forsa. No condemni sa tendència ni la moteixe de política ab desdenyosa frase. Polítich és també, al cap y al fi, lo mateix Sr. Llorente.»⁽¹⁹⁾

(17) *Literatura catalana*, dins «La Opinió», núm. 1722, 20-IV-1865. Josep M.ª MIQUEL I VERGÈS ja comenta aquest article a la seua obra *La premsa catalana del vuitcents. Primera part (1801-1874)*, Barcelona, 1937, I, pp. 137-138; i així també Alfons Cucó comenta un fragment d'aquest article —tret del llibre de V. BALAGUER, *Esperansas y Recorts*, Barcelona, 1866, pp. 52-53, *op. cit.*, p. 10. Cal advertir que els mateixos fragments en occità varien en algun aspecte ortogràfic d'un lloc a un altre. Jo he transcrit literalment els versos citats a «La Opinió», amb algun error ortogràfic, pel que sembla, d'impremta.

(18) Seguesc l'edició de Lluís GUARNER ja citada a la nota 3, p. 303.

(19) Víctor BALAGUER, *op. cit.*, p. 62.

La diferència de criteris, o encara més, la radical oposició entre els dirigents de la Renaixença a Catalunya i al País Valencià quedaven ja el 1865-66 ben diàfans. Els anys vinents només faran que augmentar la separació inicial. Eren postures irreductibles.

Però no hem d'entendre que el líder de la Renaixença valenciana parlava i lluitava sol. Al seu costat es trobava, com ja he advertit, el grup cultista-conservador, que tampoc no renunciava a intervenir-hi directament, com és el cas de Rafael Ferrer i Bigné, que també l'any 1866 ataca des de les planes de la revista valenciana «El Museo Literario» les reivindicacions extraliteràries de Víctor Balaguer:

«La musa catalana lanza su grito de exclusivismo local por medio del intencionado canto de Víctor Balaguer en que exclama con rencoroso acento:

Ai Castella, castellana,
no t'hagués conegut mai.»⁽²⁰⁾

Postura que acabaria d'arrodonir anys després amb el poema «La crehuada dels poetes», de 1874, o amb el discurs inaugural de les activitats de l'any 1881-1882 de Lo Rat-Penat, editat l'any 1881 amb el títol *Discurs llegit per lo president al inaugurar els treballs del any 1881-82*.

També Llorente anirà repetint i perfilant la seua posició a mesura que transcorrien els anys. Una fita al meu parer clau en aquest sentit va ser la trobada amb Mistral a l'aplec de Montserrat de 1868, organitzat per Víctor Balaguer amb motiu de la celebració dels Jocs Florals, dels quals era president. Les coincidències ideològiques que Llorente va descobrir, o va voler descobrir, amb l'aleshores ja consagrat mestre occità van ser defensades amb l'entusiasme i complaença que transmet a les seues cròniques periodístiques de la trobada:

«Pero Mistral, gran poeta y gran pensador, no quiere deshacer lo que la historia ha hecho, porque es preciso que los ríos vayan a morir al mar, y así como los provenzales son *flanco unanime de la grand Franço*, también lo es el catalán *ben volantièr de l'Espanho magnanimo*.»⁽²¹⁾

I de fet amb el pas del temps Llorente esdevindria l'home de confiança de Mistral al Sud dels Pirineus, quan els llaços d'ambdós amb Barcelona s'afebliren al màxim.

Llorente ja tenia aleshores ben forjada la seua ideologia «apolítica», com demostra a finals d'aquest 1868 en la intervenció al debat esdevingut

(20) «Las Provincias», 8-III-1866, citat per R. MONLLEÓ PERIS, *loc. cit.* També citat per A. CUCÓ, *op. cit.*, p. 12, que ho ha tret de V. BALAGUER, *op. cit.*, p. 64.

(21) Citat per M. SANCHIS GUARNER, *Els felibres i València*, dins la revista «Arguments» 4, Ed. L'Estel, València, 1979, p. 157. Segons R. MONLLEÓ PERIS, *loc. cit.*, nota 21, la sèrie d'articles de Llorente s'inicia el 8-III-1866 i acaba el 31-V-1867.

a la premsa de Madrid, Barcelona i València al llarg del mes de setembre.⁽²²⁾

El pas dels anys no farà sinó accentuar la contundència de les declaracions, com en la nota que afegí al poema «Als poetes de Catalunya», ja comentat, en publicar-lo dins el recull *Llibret de versos*, l'any 1885:

«Comensà a marcar la diferència de criteri entre los trovadors valencians, que al llohar les glòries de nostre antic Reyne, no aspiren a restablir-lo, en dany de la unitat espanyola, y els trovadors catalans —molts d'ells, sino [sic] tots— que trevalen [sic] per l'autonomia de Catalunya, diferència senyalada per lo senyor Tubino en sa *Historia del Renacimiento en Cataluña, Valencia y Mallorca*.»⁽²³⁾

I per fi la decantació subliminal del seu pensament en el famós discurs d'Eix l'any 1908, tres abans de la seua mort, en el qual trobem entre altres un paràgraf tan explícit com aquest:

«El glorioso reino fundado por nuestro invicto don Jaime el Conquistador, de imperecedera memoria [...] entró luego con éstos [els integrants de la Corona d'Aragó] a constituir la noble, la ilustre, la querida nación española, en la cual se halla tan firmemente arraigado, que a ningún valenciano se le ha ocurrido nunca la loca idea de separarse de ella. No aspiraba tampoco a recobrar instituciones de gobierno, cuya memoria conservamos con respeto y con amor, pero que no son propias ya de los tiempos presentes. El antiguo Reino de Valencia había pasado a la historia.»⁽²⁴⁾

(22) Aquesta discussió l'ha estudiada R. MONLEÓ PERIS en el treball diverses vegades citat.

(23) T. LLORENTE, *Llibret de versos*, València, 1885, p. 194.

(24) T. LLORENTE, *Discurso del Sr. Llorente en el banquete de Elche*, dins «Las Provincias», núm. 15.402, 18-XI-1908.

(25) Cf. l'altre estudi que publique en aquesta revista, titulat *La Renaixença al País Valencià*, i el ja conegut treball de Manuel SANCHIS GUARNER, *El sector progressista de la Renaixença valenciana*, Departament de Lingüística Valenciana, Monografies i assaigs, 1, València, 1978.

No tots els renaixencistes valencians, és de veres, seguiren a ulls clucs el manament llorentí de no «polititzar» la Renaixença valenciana, de no traure-la del clos poètic a què l'havien reduïda el mateix Llorente i el seu grup dirigent. Van ser, tanmateix, intents sempre ofegats per aquest grup conservador dominant.⁽²⁵⁾

6. UNA IDEOLOGIA RENAIXENCISTA CONSERVADORA JA FORMADA

La conclusió fàcilment deduïble de l'estudi del diari «La Opinión» podria, al meu parer, concretar-se en la següent:

En el mateix període inicial de la Renaixença valenciana Llorente havia elaborat ja el seu cos ideològic al respecte. Així en els cinc anys de vida de «La Opinión», de 1861 a gener de 1866, descobrim:

a) La resistència de Llorente a anomenar catalana la llengua i a desprendre's del filològicament erroni «llemosí».

b) Que no hi ha una progressiva defensa de l'apoliticisme de la Renaixença a mesura que avancem cap a la Restauració, ans al contrari ja des del primer moment, almenys documentat des del 1865, Llorente havia fixat la seua postura que no canvià. Al contrari són els renaixencistes de Catalunya els qui van gradualment conscienciant-se de la necessitat d'escampar la Renaixença a tots els àmbits, inclòs el polític. I és en la mateixa mesura que aquest procés es va definint que Llorente va reforçant les crítiques i trencant lligams.

c) Que la Renaixença al País Valencià, a diferència de la de Catalunya, no té un ressò públic notori arran del certamen poètic de 1859, sinó que cal esperar encara l'aparició d'una figura clau, Constantí Llombart i el seu grup progressista, perquè amb la fundació de la societat Lo Rat-Penat, el 1878, i la vertadera represa dels Jocs Florals, l'any següent, la Renaixença valenciana obtinga el suport instrumental necessari que li permetrà de quallar. Així, doncs, si l'activitat pre-renaixencista podia fer esperar un moviment de força paral·lela al de Catalunya, a l'hora de la veritat aquells esforços previs no serviren per a evitar la feblesa amb què nasqué i visqué la Renaixença valenciana.

VICENT SIMBOR ROIG

